

NÉGY BEKEZDÉS TOLNAI

„Mondtál valamit, kérdezte egy hang
a paplan alól.”
(Tolnai Ottó: *Gogol halála*)

1.

Csönd-óceán című versem az *Új Symposion* művészeti-kritikai folyóirat 106–107. számában jelent meg, 1974-ben. Az a február–márciusi duplaszám volt az utolsó, amelyet Tolnai Ottó az *Új Symposion* szerkesztőjeként hivatalosan jegyzett. A lap ára két új dinár volt, de a jugoszláv társadalom alighogy megszabadult néhány nullától, az infláció már újra beindult: a következő szám már kétszer annyiba, négy dinárba került.

Publikáltam előtte a *Képes Ifjúságban* és a *Magyar Szóban*, de számomra mégis ez volt az első igazi publikáció, amit a mai napig számon tartok. Egy négyoldalas hosszúversről van szó (1218–1221. oldal), olyan szerzők társaságában, mint Végel László (*Indulat és elkötelezettség*), Ioan Flora (*Költői úrlapok*), Váradny Tibor (*Ildi képmása szalicilban*), Gion Nándor (*A sziréna*), Vankó Gergely (*Az Indus-völgyi műveltség*) és Sava Babić (*A mégis költője*).

Akkoriban nem nagyon akartam költő vagy író lenni. Inkább a vizuális művészetek vonzódtak. Nem véletlen, hogy húsz éves koromban, '74 őszén, már Zágrábban felvételiztem a Színház- és Filmművészeti Akadémia rendezői szakán. Sikertelenül: az első fordulón túljutottam, de, hiányos nyelvtudá-

som miatt, az öt fölvelt közé már nem jutottam be, úgyszólván visszamentem Újvidékre és átadtam magam az *Új Symposion* szellemiségének, aminek az alapjait a Zágrábban élő Sinkó Ervin, illetve a Zágrábban is tanuló Tolnai Ottó határozta meg. Ez a szellemiség módszerek, terminológiák és magatartásformák összességéből állt. A célja az emberi állapottal járó ellentmondások föloldása volt, az emberi tudat kitágítása a transzcendencia, a metafizika irányába.

Bevezettettem hát az irodalomba, a művészetbe és az *Új Symposionba*. Susan Sontag révén pedig beléptem „a csönd esztétikájába”. E fölfogás szerint „[a] művészet maga is a misztifikáció egy formája – a demisztifikáció sorozatos válságait szenved el; korábbi művészi célokat kikezdenek és, látszólag, másokkal helyettesítenek; a tudat elnyűtt térképeit újrarajzolják.” Sontag esszéjében azt állította, hogy a művészet nem tudat, hanem a tudatnak önmagából előállított ellenmérge. Ellentmondások sorozata épül be a művészetbe, amely sóvárgás lesz „a tudás mögötti tudatlanság felhője után és a beszéd mögötti csend után.” A modern művészet „az alany (a tárgy, a kép) megszüntetése, a véletlennek a szándékkal való helyettesítése, és a csönd kergetése felé törekszik.” Sontag végkövetkeztetése: „A csönd a művész végső gesztusa a világtól elszakadóban”.¹ Három példát hoz fel: Rimbaud-ét, aki elment rabszolga-kereskedőnek Abesszíniába, Wittgensteinét, aki műtőszolgának állt, és Duchamp-ét, aki a sakkot választotta.

2.

Ha Tolnairól beszélünk, akkor a *Symposion*-ról is illik pár szót ejteni. Platón *Lakoma* című művének eredeti címe: *Symposion*. Platónnak, a történelem egyik legbefolyásosabb filozófusának a főművéről van szó. Sokan szokták idézni a világhírű Alfred North Whitehead angol származású amerikai matematikust és filozófust, aki szerint „az európai filo-

¹ Susan Sontag: „A csönd esztétikája”. Váradny Szabolcs ford. In: *A pusztulás képei*. Európa, Budapest, 1971. 5–43. o.

zófia valójában csupa lábjegyzet Platón gondolataihoz”.² Tény, hogy a *Lakoma* című dialógus meghatározó szerepet foglal el a filozófiában és a világirodalomban. Cselekményét többrétű keretbe foglalja, a többszörös áttételnek pedig az a szerepe, hogy az olvasót mintegy részesévé tegye annak az eleven hagyományozási folyamatnak, amelynek során az ókorban az avatottak körében szájhagyomány útján terjedt a filozófiai tanítás. Főhőse Szókratész, aki Platón mestere és a nyugati filozófusok archetípusa. Társadalmon kívüli, független ember, aki „semmit se tud”. A lakomát egy fiatal színjátékíró, költő Agathón tiszteletére rendezték, aki megnyerte a drámaíró versenyt. A vacsora után Erüximakhosz azt javasolja, beszéljessenek, illetve hogy a résztvevők mondjanak dicsőítő szónoklatot Erószról, a szerelem istenéről.

Az *Új Symposion* újvidéki szerkesztőségében (az Ifjúsági Tribün székházában, a Katolikus Portán) mindig valami szellemi kaland, értelmiségi diskurzus, „lakoma” várt a látogatókra. Főleg, ha ott voltak a „nagy öregek”: Tolnai, Domonkos, Végel, Bosnyák, Várady – „valami volt a levegőben”.

Tolnai társasága mindig inspiráló és élvezetes. Karizmatikus egyéniség, nyelvi intelligenciája mellett megvan az a lenyűgöző képessége, hogy szemmel láthatóan spontánul, mégis cizelláltan reagáljon szinte minden elgondolható kulturális témában. Fantasztikus történetei voltak: Sinkóról, Krlježáról, Kasákról, Weöres Sándorról, Zilahyról, Sáfrány Imréről, Gulyás Jóskáról, Vébel Lajosról, Szeles Mónikáról, filozófusokról, festőkről, műgyűjtőkről, különböző csodabogarakról, salakterekről. Személyesen ismerte a jugoszláv irodalom kiválóságait, Danilo Kišt, Bora Ćosićot, Mirko Kovaćot, illetve a híres belgrádi Mediala festőcsoport tagjait (Leonid Šejkát, Miodrag 'Dado' Djurićot, Vladimir Veličkovićot stb.).

Nagyfokú nyitottság jellemzi – minden és mindenki irányában. Számára a kultúra a

csere színtere, mert a kultúrák nem zárt, koherens rendszerként működnek, hanem mindannyiunk számára közös, valóságos világgént. Életművét beragyogja a balkáni sokféleség és az Adria azúrja. Az ő esetében szerves egészét képez a szerb, a horvát, a francia, a magyar és mindenféle más kultúra. Nála egyensúlyban van a lokális és a globális, hiszen a partikularitások összessége adja ki a globális töredezettséget. Egyaránt lenyűgözően tudja tálalni a provinciális helytörténetet és a nagyvilági művészetfilozófiát.

Nagyon jó volt Tolnai közelében lenni. Mint a jó tanár: olyan könyveket, folyóiratokat, szövegeket adott a kezünkbe, amelyekből rengeteget tanulhattunk. Fontos költőkre, írókra, művészekre hívta föl a figyelmünket. Hagyta, hogy mindenki maga rakja össze a gondolatait, a tapasztalatait. Aki akart, az *Új Symposionban* hamar a mélyvízbe sodródhatott. Úszni kellett, belekapaszkodva abba, amit találtunk, vagy amit az idősebbektől kaptunk. Máról holnapra vergődünk, de úgy, hogy nehogy elzárjuk az utat a holnaputánhoz.

Az általa szerkesztett *Új Symposionban* olvashattam először az egyik későbbi, sőt fő vesszőparipámról, Marshall McLuhanról. A médium hatalmáról, a Gutenberg-galaxisról, a világfaluról és Martin Heideggerről.

Az *Új Symposion* kiemelkedett a korabeli folyóiratok vonulatából, mivel Tolnai nem kimondottan csak irodalmi folyóiratot csinált, hanem a többi művészeti ág (képzőművészet, film, színház, zene) is bőséggel képviseltette magát. Talán az sem mellékes tény, hogy az *Új Symposion* nagy formátumú számai – az elsőtől a hatvannyolcadikig – mind egyedi grafikai terv alapján készültek, ami csak fokozta az olvasó élményét. A magyar irodalom történetében soha egyetlen lap sem készült ilyen koncepcióval. Tolnai jó érzékel tudta kiválasztani a legjobb grafikai szerkesztőket: Baráth Ferencet, Papp Miklóst, Maurits Ferencet.

Mindenkiből a legjobbat tudta kihozni. Elég volt neki a tehetség legapróbb szikrája, és már lelkesen kalauzolta az illetőt a művészet sűrű rejtelmei felé. Az általa szerkesztett kiadvá-

2 „The safest general characterization of the European philosophical tradition is that it consists of a series of footnotes to Plato”. (*Process and Reality: An Essay in Cosmology*, 1929. 2. rész, 1. fejezet, 1. szakasz. Javított kiadás: David Ray Griffin és Donald W. Sherburne szerk., Free Press, New York, 1978.)

nyokban nagyon sok (több száz?) szerzőt „fölfedezett”, illetve közléshez juttatott, esélyt adott mindenkinek. Persze később csak a jobbak, a szorgalmasak és a tehetségükkel jobban kufárkodók vitték valamire, a rosszabbak és a lusták fokozatosan „elhullottak”.

Soha nem volt klasszikus szerkesztő, filológus, aki a szövegeket bogarássza. Mágnes volt, középpont, ahol összefutottak a szálak. Igazi csapatjátékos, aki közösséget tudott maga köré építeni. 1975-től már csak „háttérfigura” (védekező *centerhalf*?) volt az *Új Symposion*ban, de személye és szövegei jelentették a folytonosságot és a kivételes színvonalat.

Talán Szombathy Bálint mesélte, hogy látta egyszer a régi *symposionistákat* focizni. Arra nem tért ki, hogy konkrétan kik alkották azt a csapatot (ki volt például a kapus vagy a középcsatár stb.), de arra emlékszem, azt mondta, Tolnai *centerhalfot* játszott. Neki való poszt. A jó védekezés minden focinak az alapja. A jó *centerhalf* irányítja a védelmet, szervezi a játékot, és döntő pillanatokban még gölt is képes lőni vagy fejelni.

Az Újvidéki Rádióban is létrehozott egy alkotói műhelyt. A *Szempon*t és az *Elmélet, vita, gyakorlat* című műsorok lenyűgöző kulturális sokszínűségről tanúskodtak. A vajdasági magyar irodalom nagy öregjeinek (Herceg János, Szeli István, Bori Imre, Fehér Ferenc), magyarországi szerzőknek és a vajdasági fiataloknak is közlési lehetőséget biztosított a műsorban... Valaki talán még Platón *Lakomájáról* is értekezett? A nyolcvanas évek közepén, az 1983-ban leváltott nemzedék tagjai közül hárman, Balázs Attila, Sebők Zoltán és én állandó munkahelyet kaptunk a rádió magyar szerkesztőségében. Úgy sejtem, Tolnainak nem kis szerepe lehetett ebben.

Tudom, sokan bántották, nem szerették, pedig semmi okot nem szolgáltatott nekik, de róluk, a gyűlölködőkről ezúttal egy szót se.

3.

Nehéz róla írni. Műveinek olvasása különös élvezet, mint az úszás, a búvárkodás vagy az ejtőernyőzés. Izgalom, reszketés, lúdbörzés. Jó és hálás nyersanyag. Sokan elemezték, helyre-

rakták nyelvezetének, stílusának sajátosságait. Ideális nyersanyag az irodalomtudománynak. Inspiráló. Új elméletek szőhetők belőle, mert végtelenül innovatív, értően reflektál a tudományos elméletekre is. Jól tudom, már monográfiák is készültek belőle; nem olvastam. Bizonyára szépen és okosan végigvezetnek benne mindent, pontosan interpretálva, megmagyarázva, ahogy kell stb.

Mit mondani még?

Életműve: a *Symposion* és a könyvei. Munkássága szerintem annyira szerteágazó, hogy művének nincs rögzített lényege. Egy óriási labirintus: mondhatnám dzsungelnak is, amelyben csodálatos helyszínek, élőlények, figurák és történetek vannak. Egy azúr szövegtenger.

Nekem a legkedvesebb/legfontosabb Tolnai-könyvek toplistája – időrendben – a következő: az *Agyonvert csipke* (1969); a *Gogol halála* (1972); a *Világpor* (1980); a *Virág utca 3.* (1983); a *Vidéki Orfeusz* (1983); a *Prózák könyve* (1987); a *Wilhelm-dalok* (1992); a *Meztelen bohóc* (1992); a *Balkáni babér* (2001); az *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben* (2006)... És hát a *Csalogány* című novella. Nekem az a csúcás.³

4.

Évtizedek vannak mögötte, az élet különböző szakaszai, alkotói fázisok, rengeteg arc, városlás, utazás, kóborlás. Mögötte van a történelem zsarnoksága, a népek szenvedése.

Tolnai vidéki Orfeusz, aki állandó jelleggel vidéken élt és alkotott. Kanizsán, Újvidéken, Palicsán. Távol a centrumtól. Bár erről manapság, az informatika korában nevetséges beszélni: hisz van-e centrum, mihez képest, egyáltalán kell-e? Minden relatív: Budapest Párizshoz, Tokióhoz, New Yorkhoz képest provincia. Viszont Márquez Macondójához képest Manhattan egy szálnalmas zsigibvár.

A centrum mindig ott van, ahol vagyunk. Ez így depressziómentes, egészséges szemlélet! Egy a lényeg, mégpedig az, amit Martin

³ Nekem az ismerkedés sorrendjében a *rovarház* (1969), a *Virág utca 3.*, a *Prózák könyve* (1987), és legelsőként az *Ebenlibikókák az Elefántpusziból* (1982). (A felelős szerkesztő megjegyzése. Vö. P. S. M.: *Holnap megdugom*. I. A. T.-noran, Budapest, 2009. 186. és 193. o.)

Heidegger mond Hölderlin kapcsán: költői-en lakozzon az ember úgy Palicson, mint Sinistrában vagy Macondóban.

Alkotó tájék – miért maradunk vidéken? című írásában Heidegger a hegyi kunyhójában eltöltött időről imígyen ír: „Amikor egy téli éjszaka mélyén a vad hóvihar lökései tombolnak a kunyhó körül, és mindent elfednek és beborítanak, akkor jön el a filozófia fő ideje. Kérdésének ekkor egyszerűvé és lényegessé kell válnia. Mindennemű gondolat megmunkálása nem történhet másként, mint keményen és élesen. A nyelvi megformálás fáradsága olyan, mint a magasba emelkedő fenyők ellenállása a viharral szemben. A filozófiai munka nem egy különc félreeső tevékenységeként zajlik. A földművesek munkája közepette van helye.”⁴

De a szülőfalujából az erdőbe vezető földútról is szeretetteljes bölcsességgel írt a német filozófus: „Az a veszély fenyeget, hogy a mai emberek mind nehezebben hallják meg a nyelvet. Már csak a készülékek lármája jut el hozzánk, amit majdhogynem Isten hangjának tartanak. Így válik az ember szétszórttá és úttalan-ná.” A földutat, illetve amit jelképez, az élet értelmét, az úton levést tehát csak a szabad emberek értik, akiket nem köt sem sürgető cél, sem tántoríthatatlan akarat. Akiken átfúj a szél és átsüt a nap, átsugárzik a meleg és az erdőillat. Akikben nincs semmi ellenállás, amivel a világnak ezt az egyszerű szépségét elutasítanák vagy észre sem vennék.

Heidegger tehát az önmagunk megértéséből, önmagunk megtalálásából, egyfajta megvilágosodásból fakadó bölcs derűsségről is értekezik *A földútban*. „A földút évszakonként változó levegőjében gyarapszik a tudó derűség, melynek arculata gyakorta búskomornak tűnik. Ez a derűs tudás a kedély. Senki sem szeresheti meg, akinek nincs. Aki- nek van, a földúttól van.” A tudást csak az a vándor szeresheti meg, aki átöleli, magába fogadja a mezőt, aki tovább álmodja, szövöi a tájat. Az élet lényegéhez a költészet révén jut el az ember – üzeni a filozófus. „A tudó derűség kapu ahhoz, ami örökkévaló. Ajtaja

azon a pántron fordul el, amelyet egykor az ittlét rejtélyeiből egy rátermett kovácsnál kovácsoltak ki.”⁵

Eddig az idézet, a többi már az értelmezés hatalmában van.

5 „...Költőien lakozik az ember...” T-Twins–Pompeji, Budapest–Szeged, 1994. 219–222. o. Pongrácz Tibor ford. (A részletet a *Magyar Szó* 2012. február 19-én, *A kóborlás jutalma* címmel megjelent cikke alapján idéztük.)

4 *Műhely* (Győr), 1999/4. 4–5. o. Tillmann J. A. ford.